
В. РУМ'ЯНЦЕВ

*професор кафедри історії держави і права
України та зарубіжних країн
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України*

О. СЕРЕДА

*асистент кафедри історії держави і права
України та зарубіжних країн
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук*

УДК 340.15:343.195

Незалежність та інстанційність судової системи за судовою реформою 1864 р. (до 150-річчя судової реформи 1864 р.)

У статті відтворено процес становлення судової системи Російської імперії на засадах незалежності та інстанційності, визначено проблеми їх реалізації у ході судової реформи 1864 р.

Ключові слова: судова система, незалежність судової системи, інстанційність судової системи, судова реформа 1864 р.

Судова реформа 1864 р. стала найбільш демократичною та послідовною з усіх реформ 60–70 рр. XIX ст. [4, с. 5]. Вона запровадила низку передових на той час і демократичних за змістом принципів судоустрою та судочинства,

які не втратили своєї актуальності в умовах сьогодення. Важливим досягненням реформи стало відокремлення судових установ від адміністрації та її побудова на засадах оптимальної інстанційності. Ці принципи сьо-

годні є загальновизнаними, однак шлях до їх запровадження в судових статутах 1864 р. був складним і тривалим.

Спроби реформувати судову систему Російської імперії в цих напрямках відбувалися протягом XVIII – першої половини XIX ст., але всі вони були фрагментарними і поверховими. Весь цей час суд залишався тісно пов'язаним з адміністрацією, а отже, був установою бюрократичною. Судова система зберігала складну і запутану інстанційність, що сприяло тяганині, хабарництву і свавіллю суддів. Ці негативні явища суттєво знижували ефективність державного управління, важливою складовою якого було судочинство, перешкождали реалізації права підданих на належний судовий захист, об'єктивний розгляд справ та можливість постанови неупередженого й об'єктивного судового рішення.

Перші кроки з відокремлення суду від адміністрації та перетворення її на самостійну судову систему були зроблені ще на початку XVIII ст. Так у 1719 р. Петро I розпочав судову реформу: були створені Юстиць-колегія, надвірні суди в губерніях та нижчі суди у провінціях [7, с. 568; 10, с. 564–565]. Очолював судову систему Сенат, якому належали функції керівництва судовим відомством і нагляду за діяльністю судів. У виключних випадках Сенат виступав особливим судовим трибуналом першої інстанції [1, с. 188–189]. Самостійність судової системи мала реалізовуватися на всіх рівнях державної влади. У зв'язку з цим Петро I заборонив звертатися до імператора як до судової інстанції [8, с. 604]. Відокремлення суду від адміністрації у той час мало суто

інституційний аспект, який полягав у намаганні створити самостійні судові установи, незалежні від інших державних органів, а мотивом до цього були прагнення створити правові гарантії для купців та промисловців від утисків із боку адміністрації – дворянської за складом. Говорити про відокремлення суду від адміністрації в сенсі розподілу влади тут ще не доводиться, оскільки застосування цього принципу на початку XVIII ст. було неможливим, через те, що буржуазний елемент у Росії на той час був ще слабким. Як наслідок на практиці ці зміни не дали бажаних результатів. На практиці піддані вбачали реальну владу в особі губернатора та інших посадовців. Продовжувалися суперечки щодо розподілу юрисдикції між судовими органами і адміністрацією. За умов хаосу у взаємовідносинах судів та місцевих органів влади у 1722 р. були скасовані нижні суди. Їх замінили провінційні суди у складі воеводи та одного або декількох асесорів (засідателів). Таким чином, суд знову, хоча і частково, зливався з адміністрацією [12, с. 515].

Важливе значення в судовій реформі Петра I надавалося праву на оскарження попереднього рішення суду, як гарантії законного і справедливого судового рішення. Цим робилася спроба побудувати судову систему на засадах розумної інстанційності. Підставами для оскарження рішення нижчого суду перед вищим були «єжели неправдою вершать, или волочить за срок будуть» [8, с. 604].

Наступними роками Катерина I, не маючи такого авторитету і впливу на державний апарат, як Петро I, відмови-

лася від ідей самостійної судової системи та суворої інстанційності при її побудові. У 1727 р. вона скасувала губернські судові установи і надвірні суди [5, с. 747] та повернула судову владу губернаторам [13, с. 94]. Таким чином, судова реформа на початку XVIII ст. зазнала невдачі.

Ідея створення самостійної судової системи набула широкого розвою в останній чверті XVIII ст., на що впливав західноєвропейський досвід реалізації доктрини поділу влади та доробки російських науковців, зокрема С. Десницького, про відділення суду від адміністрації. Останній пропонував механізм реформування державного ладу на засадах розподілу влади, і запровадження таких європейських судових інститутів, як адвокатура, суд присяжних тощо. Головною умовою ефективної діяльності судів С. Десницький у своїй записці «О учреждении законодательной, судительной и наказательной власти» назвав незмінність і повну незалежність суддів: «чтоб судья, однажды сделан, по самую смерть суддею и при своей должности пребывал всегда, и чтобы притом полная власть дана была судить всякого без изъятия» [21, с. 199]. Ідеї С. Десницького були втілені як принципи самостійності й незалежності судової влади та чіткої інстанційності в побудові судової системи в «Наказе, данному Комиссии о сочинении нового Уложения» Катериною II 30 липня 1767 р. [6, с. 236] і частково реалізовані на законодавчому рівні в «Учреждении для управления губерний» 1775 р. [20, с. 207–222].

В останньому документі судова система набувала наступного вигляду. Для дворян створювалися повітові й верхні

земські суди; для міського населення – міські (ратуші) і губернські магістрати; для державних селян – нижні і верхні розправи. Вищими судовими установами в губерніях ставали палати цивільного і кримінального суду. Перша розглядала апеляції на рішення верхнього земського суду, губернського магістрату і верхньої розправи. Друга – справи про службові злочини як перша інстанція, і переглядала рішення зазначених судів у ревізійному порядку. Однак самостійність цих судових установ мала відносний характер. За губернатором зберігалися широкі наглядові повноваження щодо судів і можливість втручатися в їх діяльність: примушувати суди до швидшого вирішення справ; зупиняти виконання судових рішень за підозрою в їх неправосудності; визначати міру покарання; викликати членів палати цивільного і кримінального суду для узгодження рішень із губернським правлінням [21, с. 132].

Наявність проблем, пов'язаних із множинністю судових інстанцій, відсутністю чітких меж їх повноважень, тривалістю і дороговизною судочинства змусила уряд на зламі XVIII–XIX ст. здійснити низку важливих, хоча і суперечливих заходів [21, с. 594]. У 1796 р. Павло I ліквідував нижні і верхні розправи та губернські магістрати. Їх повноваження перейшли до органів місцевого управління – ратгаузів. Крім того, були об'єднані палати кримінального і цивільного суду в одну судову установу під назвою «палата суду і розправи» [21, с. 597]. Таким чином, з одного боку, відбувалася централізація судової системи, а з другого – часткове повернення до злиття суду з адміністра-

цією. Ці заходи не сприяли зміцненню самостійності судової системи та ефективності судової влади.

Комплексне реформування державного життя на початку XIX ст. зачепило, зокрема, і систему судоустрою та судочинства. Розробка основних засад реформ у цій галузі була доручена комісії зі складання законів [9, с. 11] на чолі з видатним юристом того часу М. Сперанським. Його правові погляди, викладені в «Записке об устройстве судебных и правительственных учреждений в России» 1803 р., стали фундаментом реформування судової системи. Умовами ефективності судової влади М. Сперанський вважав такі: незалежність суду; здійснення правосуддя єдиним порядком; формування професійного складу суду та залучення народу до відправлення правосуддя [16, с. 162, 192]. Особливо М. Сперанський наголошував на здійсненні судочинства виключно судами, які об'єднувалися в єдину судову систему. Важливою проблемою в уявленні М. Сперанського була суворі інстанційність судової системи. Як гарантію захисту прав, – вважав він, – «подданные для защиты прав своих ни в коем случае не должны были иметь более четырех мест, в строгом же смысле – трех мест» [17, с. 251]. Їм пропонувалася оптимальна інстанційність за рахунок скорочення судових інстанцій із шести до трьох: по одному повітовому суду в кожному повітовому місці; одна палата кримінальних і цивільних справ на губернію; Сенат як вища судова інстанція. М. Сперанський не виключав четвертої інстанції, якою міг стати «середній суд» для розгляду апеляцій у цивільних і кримінальних спра-

вах. Прогресивність поглядів М. Сперанського щодо реформування судової системи полягала у пропозиції запровадити інститут мирового суду, який він називав «волосним» [17, с. 251–254].

У перші роки правління Миколи I судові реформи не були пріоритетним напрямом державної політики. Справа тут обмежувалася поодинокими заходами, оскільки причину неефективності судової влади імператор вбачав у недосконалому законодавстві та відсутності службової дисципліни серед суддів, тому намагався посилити контроль за суддями з боку губернаторів і міністерства юстиції та започаткував систему підготовки судових кадрів на базі спеціалізованого навчального закладу – Училища правознавства [3, с. 196–199].

Однак життя наполегливо вимагало комплексної судової реформи і вже ні у кого не виникало сумнівів, що вона мала відбутися на засадах створення незалежної судової системи та за наявності в ній чіткої і оптимальної інстанційності. Ця обставина висувала нову мету судової реформи – вдосконалення моделі судової системи не просто як суду, а як гаранта правосуддя.

Підготовку судової реформи Микола I розпочав у 1843 р. із узагальнення зауважень і пропозицій губернських прокурорів і голів судових палат губерній щодо судоустрою і судочинства. На цій підставі комісією під керівництвом графа Д. Блудова були підготовлені проекти статутів кримінального і цивільного судочинства та судоустрою, «согласно с условиями развития нашего отечества» [21, с. 3]. Однак через консервативність поглядів Миколи I та його оточення проекти обмежувалися вто-

ринними технічними покращеннями існуючої судової системи, зокрема скороченням судових інстанцій. Д. Блудов намагався розширити коло нововведень, дискутуючи про них із міністром юстиції В. Паніним. Проте останній відстоював принципи існуючого судоустрою і процесу як «драгоценное наследие столетнего творчества» [2, с. 52]. Як наслідок, проекти зберегли положення про розшукову форму процесу та формальні докази. Незважаючи на це, міністр юстиції все ж вважав ці проекти надто сміливими для свого часу та затягував їх передання до Державної ради. І хоча проект статуту цивільного судочинства був поданий до Державної ради у 1852 р., утім йому не судилося стати законом [21, с. 5].

Перші роки перебування при владі Олександра II через консервативне оточення імператора суттєво не вплинули на реформування судової системи. Але згодом консервативні настрої уряду були послаблені, що привело до зміни традиційних поглядів на зміст судової реформи. Комісія під керівництвом Д. Блудова підготувала та передала до Державної ради нові проекти статутів цивільного і кримінального судочинства, статут про судоустрій, а також положення про присяжних повірених. Вони, порівняно із попередніми проектами, мали більш радикальний характер. Це стало можливим завдяки сприянню «отцами реформ» таких «непреложных начал», як відокремлення суду від адміністрації; розгляд справи по суті лише у двох інстанціях; знищення канцелярської таємниці та запровадження гласності і усності, змагальності процесу, засну-

вання інституту присяжних повірених тощо. Зокрема, у кримінальному процесі пропонувалося усунення поліції від проведення слідства; послаблення теорії формальних доказів і надання простору для внутрішнього переконання суддів; знищення станових судів та ін. [2, с. 53].

Д. Блудов головну увагу в майбутній судовій реформі зосередив на доктрині розподілу влади, зокрема відокремленню судової влади від адміністративної. У пояснювальній записці він проаналізував історичний досвід її реалізації та дійшов висновку: «незвизрая на случайные уклонения, иногда вынуждаемые обстоятельствами времени, законодательство постоянно стремилось к освобождению судов от всякого вмешательства властей административных». Злиття судової і адміністративної влади, на думку Д. Блудова, в історії Російської імперії було неефективним. Важливість принципу відокремлення судової влади від адміністративної він підкріпив пропозицією надати актам судової реформи самостійної зовнішньої форми у вигляді окремих статутів, а не частини зводу законів [2, с. 64–67].

Крім того, радикальний характер поглядів Д. Блудова підкреслювала теза про необхідність заснування мирових суддів за умови скасування кріпосного права. Але реалізація цього інституту демократичністю не відрізнялася. Обрання мирових суддів Д. Блудов пропонував надати дворянському стану, а затвердження на посаді – головному губернському судді. Підсудність мирових суддів у проекті 1859 р. була дуже вузькою: серед цивільних справ – спори про

рухоме майно і особисті зобов'язання з ціною позову не більше 30 руб.; скарги про захоплення тощо [18, с. 203].

Однак реальних результатів щодо реалізації цих положень у реформуванні суду не було досягнуто. Ситуація змінилася після проведення селянської реформи 1861 р. Звільнення селян з-під юрисдикції поміщиків вимагало докорінної модернізації судоустрою та судочинства. Указом від 23 жовтня 1861 р. Олександр II наказав підготувати записку про те, що «могло бытъ признано относящимся к главным, основным началам предположений для устройства судебной части в Империи» [14, с. 656]. Її зміст мав охоплювати питання вдосконалення судоустрою, зміни змісту кримінального і цивільного судочинства. Розробку проекту цієї записки було покладено на Державну канцелярію, у складі якої була створена спеціальна комісія «особо вызнанные юристы» під керівництвом статс-секретаря Державної ради С. Зарудного. До її складу увійшли М. Буцьковський, К. Побєдоносцев, А. Плавський, М. Стояновський, Д. Ровінський та ін. Однак їхні погляди не відповідали консервативним ідеям графа Д. Блудова. Проте, переконавши Олександра II, комісія отримала дозвіл на свободу дій для визначення основних засад судоустрою і судочинства Російської імперії, безспірна перевага яких визнавалася правовою наукою і досвідом європейських держав [14, с. 662]. Результати роботи комісії були викладені в записках Державної канцелярії про: Засади цивільного та кримінального судочинства; Основні засади судоустрою; Особливі кримінальні провадження; Пере-

хідні заходи від чинного порядку судочинства до нового; Число і штати нових судових установ [1, с. 312]. Записки містили «соображения» щодо реформування судової системи на засадах її самостійності й незалежності та чіткої інстанційності з огляду на російський і європейський досвід судоустрою та судочинства.

Комісія пропонувала замість складної системи різноманітних судових установ запровадити єдину судову систему: мировий суд, окружні суди, судові палати та касаційний суд. Але правовий статус цих судових установ не було визначено. Фрагментарно комісія зупинилася лише на положеннях про їх територіальну юрисдикцію, повноваження мирового суду, а також посадовий склад мирових судів. Особливо підкреслювалася самостійність і незалежність судової влади як гаранта справедливого і неупередженого правосуддя. З огляду на це було запропоновано встановити спеціальний порядок притягнення суддів до відповідальності та їх достатнього матеріального забезпечення [1, с. 323]. Крім того, на думку комісії, реалізація принципу самостійності і незалежності суду вимагала скасування ревізійного порядку перегляду губернаторами судових рішень. Це правило сприймалось її членами як несумісне з принципом незалежності суду та з почуттям належної поваги до суддів [1, с. 319].

Висновки комісії за розпорядженням імператора 9 квітня 1862 р. були переданні на обговорення до департаментів Державної ради. У ході дискусій був підготовлений головний програмний документ судової реформи –

«Основные положения преобразования судебной части в России» [15]. Після затвердження 29 вересня 1862 р. Олександром II «Основных положений» розпочався новий етап судової реформи – підготовка і обговорення проектів судових статутів. З цією метою була створена особлива редакційна комісія у складі чиновників Державної ради і Державної канцелярії (С. Зарудного, М. Буцьковського, М. Стояновського, Д. Равінського та ін.), голів судових палат, губернських прокурорів та науковців. Такий склад комісії забезпечував всебічне обговорення питань судоустрою і судочинства з точки зору державної політики, потреб практики і досягнень науки.

Слід звернути увагу на те, що члени Державної ради під час обговорення як «Основных положений», так і проектів судових статутів не відразу досягли згоди щодо повного відокремлення судової влади від адміністративної. Принципово ніхто не заперечував важливість цього кроку. Проте принц П. Ольденбургський і граф В. Панін внесли пропозицію зробити винятки із цього правила у справах про охорону громадського порядку. Вони пропонували надати адміністративним установам повноваження обмежувати волю підозрюваного, у випадках коли залишення його на свободі ставало небезпечним. Більшість членів виступили проти, мотивуючи це тим, що рішення адміністративних установ у судових справах будуть породжувати недовіру до них, а їх практичне застосування може призвести до свавілля [1, с. 329–330]. Ця пересторога була відображена у примітці до ст. 1 «Основных положений».

Запорукою забезпечення незалежності судової системи «Основные положения» вважали незмінність суддів. Останні не могли бути звільнені чи переведені без їх згоди, а також усунені з посади не інакше як за рішенням суду та особливою процедурою. У подальшому, в ході обговорення проекту судових статутів комісія деталізувала випадки, коли судді зобов'язані були звільнити посаду: тяжка хвороба; похилий вік; розлад здоров'я та інші перешкоди, внаслідок яких посадова особа дуже рідко могла бути на службі [21, с. 76]. При обговоренні проекту «Учреждения судебных установлений» Державна рада визнала недоцільним встановлювати граничний вік для суддів і чинів судового відомства. Це обмеження було розцінено як покарання для особи за досягнення зрілого віку на службі. Такий підхід Державної Ради знайшов втілення у ст. 226 «Учреждения судебных установлений» 1864 р. [21, с. 78].

«Основные положения» започаткували нову модель судової системи. Її складали дві самостійні системи: місцева – мирові судді та їх з'їзди; та загальна – окружні суди, судові палати, Сенат [19, с. 32].

Мирові судді засновувалися як одноособові (дільничі) судді, «которые близостью своею к тяжущимся и простотою форм делопроизводства вполне соответствовали бы потребностям большинства сельского и городского населения» [22, с. 324]. У зв'язку з цим до підсудності мирових суддів було запропоновано віднести розгляд кримінальних справ, за які законом передбачено догани та зауваження; грошові стягнен-

ня до 300 р.; арешт до 3 місяців та цивільних справ з ціною позову до 500 р. Миркові судді повинні були займатися охороною спадщини, введенням у володіння та опікуномством. На думку І. Фойницького, члени комісії, відокремлюючи відомство мирової юстиції, прагнули підкреслити авторитет судових місць для розгляду справ меншої важливості [22, с. 326].

Автори «Основных положений» не мали єдності у поглядах щодо порядку оскарження рішень дільничих мирових суддів. Більшість наполягали надати право розгляду апеляційних скарг на рішення мирових суддів окружним судам. Вони обґрунтовували свій вибір, виходячи із загальних умов апеляційного провадження: розгляд скарг мав здійснюватися більшою кількістю суддів із кращою професійною підготовкою та заборорою суддям, які винесли оскаржуване рішення, брати участь у постановленні рішення апеляційної інстанції [22, с. 325]. На противагу, меншість (П. Гагарін, В. Панін, П. Ольденбургський) вважала, що вибір окружного суду як апеляційної інстанції для мирових суддів призведе до змішування мирового і загального судочинства. Вони стверджували, що мировий розгляд справи здійснювався значною мірою по совісті, а загальносудовий – за законом. Тому рішення, постановлене мировим суддею, могло бути скасоване рішенням суду такого ж характеру. За таких умов доцільним було створення з'їздів мирових суддів, як апеляційної інстанції. Такий підхід підкреслював відокремлення мирового провадження від загального та надав можливість для запровадження мирової юстиції на всій

території імперії, незалежно від введення в дію на тій чи іншій території судових статутів [22, с. 325–326]. Він дістав підтримку при обговоренні «Основных положений» в Державній раді та увійшов до змісту Судових статутів 1864 р. Питання про касаційну інстанцію щодо рішень мирових суддів було вирішено на користь Сенату.

До системи загальних судів належали окружні суди, судові палати і Сенат. У ході роботи над судовими статутами, у Державній раді виникла дискусія щодо розподілу предметної юрисдикції цих судів. В. Панін, М. Бахтін, О. Гофман пропонували передати на розгляд окружним судам всі цивільні справи, сума позову яких не перевищувала двох тисяч рублів. У свою чергу, справи до 500 р. окружні суди мали вирішувати остаточно, а на судові рішення в інших справах могли бути подані апеляційні скарги до Судової палати. Остання постановляла щодо них остаточне рішення. Судова палата, згідно з цим проектом, могла виступати і як суд першої інстанції при розгляді справ з ціною позову понад дві тисячі рублів, а також тих, які не підлягали оцінці. Рішення щодо них могли бути оскаржені в апеляційному порядку до Сенату. В основу цієї позиції було покладено судження, що більш складні справи повинні вирішуватися вищими судами. На противагу, більшість підкреслила, що «храм правосудия должен быть одинаково открыт и для богатого, и для бедного, и что все тяжущиеся должны, без различия звания и состояния, пользоваться судом одинаково справедливым и беспристрастным для всех» [22, с. 327–328]. Вони вважали, що обме-

ження права на оскарження судового рішення було б недоцільним і несправедливим [22, с. 328]. З цих причин Державна рада запропонувала такі правила інстанційності: по-перше, усі справи, виключені з юрисдикції мирових суддів, передавалися окружному суду; по-друге, на рішення окружного суду допускалася апеляція в Судову палату; по-третє, Сенат мав функціонувати як касаційна інстанція [22, с. 328].

Таким чином, судова система за судовою реформою 1864 р. набула оптимальної структури, в якій завдяки чіткій інстанційності, було забезпечене право на апеляційне та касаційне оскарження рішення, що забезпечувало постанову законного та неупередженого рішення у справі. Нижчою ланкою в системі загальних судів ставав окружний суд, який розглядав по першій інстанції цивільні і кримінальні справи, непідсудні мировим суддям. Судові палати виступали як суд першої (в порядку особливого судочинства вони розглядали справи про державні і службові злочини) та апеляційної

інстанції на рішення окружних судів. Сенат за французьким зразком трансформувався у верховний касаційний суд, уповноважений наглядати за охороною точної сили закону і однозначного його застосування всіма судовими установами. До підсудності касаційних департаментів Сенату належали: 1) справи по скаргах і протестах про явне порушення прямого змісту закону під час постановлення остаточних вироків; 2) прохання і подання про перегляд за нововиявленими обставинами вироків, які набрали законної сили; 3) розгляд справ про службові злочини і проступки по суті. Отже, Сенат одночасно ставав і судом першої інстанції, і касаційним судом, залишаючись при цьому верховною установою судового управління. Ці умови вказують на поєднання в Сенаті судових та управлінських функцій. Така побудова судової системи, на думку Державної ради, сприяла би спрощенню та одноманітності судочинства, а також забезпечувала доступність і рівність правосуддя [22, с. 328].

Список використаних джерел

1. Готьє Ю. Отделение судебной власти от административной / Ю. Готьє // Судебная реформа. – М. : Объединение, 1915. – С. 181–204.
2. Джаншиев Г. А. Основы судебной реформы : сб. ст. / Г. А. Джаншиев – М. : Статут ; РАП, 2004. – 316 с.
3. Колоколов Н. А. История судебной системы в России / Н. А. Колоколов. – М. : Закон и право, 2011. – 471 с.
4. Коротких М. Г. Борьба в правительственных кругах по поводу принципов судебной реформы в России (1857–1859) / М. Г. Коротких // Государственный строй и политико-правовые идеи России второй половины XIX столетия. – Воронеж, 1987.
5. Наказ Губернаторам и воеводам и их товарищам, по которому они должны поступать, от 12 сентября 1728 г. № 5333 // ПСЗРИ. Собрание первое : в 45 т. – Т. 6. (1723–1727). – СПб. : Тип. II отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1830. – С. 744–750.
6. Наказ, данный Комиссии, о сочинении проекта Нового Уложения от 30 июля 1767 г. № 12.949 // ПСЗРИ. Собрание первое : в 45 т. – Т. 18. (1767–1769). – СПб. : Тип. II отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1830. – С. 192–280.
7. О заимствовании из Уложения и Уставов Шведских устройства Юстиць-Коллегии : именной указ от 9 мая 1718 г. № 3201 // ПСЗРИ. Собрание первое : в 45 т. – Т. 5. (1713–1719). – СПб. : Тип. II отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1830. – С. 568.

8. О неподаче Государю прошений о таких делах, которые принадлежат до рассмотрения на то учрежденных Правительственных мест, и о нечинении жалоб на Сенат, под смертною казнию : именной указ от 22 декабря 1719 г. № 3261 // ПСЗРИ. Собрание первое : в 45 т. – Т. 5 (1713–1719). – СПб. : Тип. II отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1830. – С. 603–604.
9. О преобразовании Комиссии составления законов : именной, данный Сенату от 28 февраля 1804 г. № 21.187 // ПСЗРИ. Собрание первое : в 45 т. – Т. 28 (1804–1805). – СПб. : Тип. II отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1830. – С. 160–173.
10. О сочинении Регламента всем Коллегиам, на основании Шведского Устава по пунктам и о составлении проекта по тем предметам, которые в Шведском Уставе определены необходимо с положением Российского государства и о поднесении по сему доклада Царскому Величеству : именной указ от 28 апреля 1718 г. № 3197 // ПСЗРИ. Собрание первое : в 45 т. – Т. 5 (1713–1719). – СПб. : Тип. II отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1830. – С. 564–565.
11. О управлении Комиссиею составления Законов Графу Заводовскому с приложением Высочайшего рескрипта, данного на его имя : именной, данный Сенату от 5 июня 1801 г. № 19.904 // ПСЗРИ. Собрание первое : в 45 т. – Т. 26 (1800–1801). – СПб. : Тип. II отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1830. – С. 682–685.
12. Об отмене судей, определенных в городах от Юстиць-Коллегии, и о ведении судных дел Провинциальным воеводам с Ассессорами, определенными из отставных офицеров или дворян... : Сенатский Юстиць-коллегии от 12 марта 1722 г. № 3917 // ПСЗРИ. Собрание первое : в 45 т. – Т. 5 (1713–1719). – СПб. : Тип. II отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1830. – С. 515.
13. Об уничтожении лишних Присутственных мест и Канцелярий, об отмене разных Правителей, и о возложении суда и расправы на Губернаторов и Воевод : именной, объявленный из Верховного Тайного Совета Сенату от 24 февраля 1727 г. № 5017 // ПСЗРИ. Собрание первое : в 45 т. – Т. 7 (1713–1719). – СПб. : Тип. II отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1830. – № 5017.
14. Обзор работ по преобразованию судебной части в России // Журн. Мин-ва юстиции. – 1862. – Т. 14. Ч. 2. – Кн. 12. – Отд. 4. – С. 656–674.
15. Основные положения преобразования судебной части в России : высочайше утвержденные 29 сентября 1862 г. // Полное собр. законов Рос. империи. – 1862. – № 38761.
16. План государственного преобразования графа М. М. Сперанского с приложением. – М. : Русская мысль, 1905. – 359 с.
17. Плетнев В. Работы по составлению проектов судебного преобразования до 1861 г. / В. Плетнев // Судебная реформа / под ред. Н. В. Давыдова и Н. Н. Полянского. – М., 1915. – С. 242–302.
18. Полянский Н. Мировой суд / Н. Полянский // Суд и права личности : сб. ст. / под ред. Н. В. Давыдова, Н. Н. Полянского. – М. : Статут ; РАП, 2005. – 335 с.
19. Судебные уставы от 20 ноября 1864, с изложением рассуждений, на коих они основаны. – Ч. 3. – 567 с.
20. Учреждение для управления губерний Всероссийския Империи от 7 ноября 1775 г. № 14.392 // ПСЗРИ. Собрание первое : в 45 т. – Т. 20 (1775–1780). – СПб. : Тип. II отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1830. – № 14.392.
21. Филиппов М. А. Судебная реформа в России. – Т. 1. – Ч. 1 / М. А. Филиппов. – СПб., 1871. – 622 с.
22. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. – Т. 1 / И. Я. Фойницкий. – 1896. – 594 с.

Стаття надійшла до редколегії 31.07.2014

Румянцев В., Серeda О. Независимость и инстанционность судебной системы по судебной реформе 1864 г. (к 150-летию судебной реформы 1864 г.)

В статье воспроизведен процесс становления судебной системы Российской империи на началах независимости и инстанционности, определены проблемы их реализации в ходе судебной реформы 1864 г.

Ключевые слова: судебная система, независимость судебной системы, инстанционность судебной системы, судебная реформа 1864 г.

Rum'iantsev V., Sereda O. Independence and Level Arrangement of the Judiciary for Judicial Reform in 1864 (up to the 150th Anniversary of the Judicial Reform of 1864)

The paper identifies the main problems of the formation of the judicial system of the Russian Empire on the principles of independence and instantsiynosti. Analyzes the experience of their decision during the eighteenth – the second half of the nineteenth century. Attempts to reform the judicial system in this period were fragmented. Court remained bureaucratic institution and the judicial system – a complex and confusing.

Only judicial reform in 1864 and consistently democratic decided these issues. One of the important achievements of the reform was the separation of the judiciary from the administration. Independence of the judiciary ensured the reduction of courts; institutions appeal and appeal court decisions; special status of judges. The last was a special order for dismissal of judges and dismissal; legal strengthening of judicial authority and material resources.

Instead of a complex system of different judicial institutions launched a new model of the judicial system. The judicial system reform by 1864 acquired the following form. Lowest level in the system of ordinary courts became the District Court, which considered in the first instance civil and criminal cases, incompetent magistrates. Chambers were defined as the trial (in the order they are considered special proceedings cases of public office and offenses), and appeals. On the one hand their jurisdiction included cases on complaints and protests against judgments of district courts. The Senate was transformed in the supreme Court of Cassation authorized to oversee the protection of precise and unambiguous force of law on all his court.

Keywords: judicial system, judicial independence, level arrangement of the judiciary, judicial reform in 1864.